

Sanda Žuvela

Sveučilište u Zadru

POČETCI HRVATSKOG FEMINIZMA: MARIJA JAMBRIŠAK I MILKA POGAČIĆ

Tema ovog seminara je *Počeci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić*. Tražeći literaturu mogu reći kako sam se namučila više nego inače, jer ova tema nije niti popularna niti raširena među masama. U ovom radu ću predstaviti dvije snažne i jake žene koje su svojim radom i ljubavi utrle put mnogim generacijama. Jesu li one bile prave feministkinje u današnjem smislu, baš i ne, ali jesu li učinile promjene u tadašnjoj krutoj strukturi 19. i početka 20. stoljeća, jesu i to neusporedive. Kratko ću se osvrnuti na njihovo porijeklo i život, a više ću mjesta posvetiti djelatnosti i radu ovih dviju izvanrednih žena i ličnosti koje su iznimno važne za Hrvatsku.

MARIJA JAMBRIŠAK

Marija Jambrišak rođena je 05. 09. 1847 u Karlovcu kao sedmo dijete Ivana i Katarine. Kako je rano ostala bez oca, majka zajedno sa djecom 1853. godine seli u Zagreb. U Zagrebu je krenula u školu, ali je bila jako nemirna i najviše muka joj je zadavao ručni rad kao što je pletenje čarapa. Nakon završene osnovne škole htjela je krenuti u učiteljsku školu, ali je morala ponavljati četvrti razred u samostanu Milosrdnica jer je bila premlada.. No, ni strogost samostana joj nije odgovarala. Sa 16 godina je završila učiteljsku školu, ali nije mogla raditi kao učiteljica jer je bila premlada pa je pomagala Uršulinkama u Varaždinu. Godine 1865. dobiva svjedodžbu i vraća se u Zagreb kako bi dočekala namještenje. Iste godine polaže učiteljski ispit u Zagrebu koji je kvalificira za učiteljicu. Prvo namještenje dobiva u Krapini 1867. godine gdje ostaje 4 godine.

U toku 1871. godine Marija Jambrišak budno prati pripreme za prvu opću hrvatsku učiteljsku skupštinu i javlja se s prvim dopisima u „Napretku“, da bi napokon, kao delegat iz Krapine, sudjelovala na ovoj povijesnoj manifestaciji staleške i nacionalne svijesti hrvatskog učiteljstva. Izabrana je kako bi pred skupštinom hrvatskih učitelja pročitala dvije rezolucije Gospojinskog odbora. Te su rezolucije također njezini vlastiti prilozi; u njima je istaknut zahtjev za jednakim pravima učitelja i učiteljica jer su u ono vrijeme učiteljice bile slabije plaćene nego učitelji; i zahtjev da se na gradskim školama i državnim preparacijama namještauju učiteljice za književne predmete.¹

Marija Jambrišak se buni protiv ručnog rada i kritizira izložbe ručnog rada u osnovnim školama. U drugoj točki ističe, da ne želi uvrijediti milosrdne sestre, ali da je njihov rad

1 Mihajlo OGRIZOVIĆ, *Marija Jambrišak*, Zagreb, 1979. str. 25.

sa mladim djevojkama zatupljujući i ne priprema djevojke za stvarni život. Također ističe kako bi trebao biti ustrojen učiteljski sustav:

1. Učiteljicama neka se držeći izreka jednaki posao, jednaka plaća, jednako pravo za sve, određuje isto toliko plaće i doplate kao i učiteljima.
2. Milosrdne sestre neka se ne namiještaju na ona mjesta koja po pravu imaju zauzimati svjetske učiteljke.
3. Na građanskih škola i državnom ženskom učiteljištu neka se i za literarne predmete namještaju učiteljice. Ako dosadašnje znanstveno obrazovanje učiteljica nije dovoljno za obuku u viših razreda, neka se podijele nekoliko odabranim učiteljicama stipendije, da se usmognu na kojem stranskom učiteljištu usavršiti u pojedinih znanstvenih strukah.²

Obradovan njenim nastupom direktor Pedagogijuma u Beču dr. Friedrich Dittes predlaže joj da nastavi obrazovanje tamo, s čime je ona bila oduševljena. Zatražila je od hrvatske stipendiju, ali ju nije dobila, te napušta namještenje u Krapini i vraća se u Zagreb.

Traži pomoć od J. J. Strossmayera te uz pomoć njegovih suradnika dobiva jednokratnu stipendiju od 400 forinti. Dana 05. 10. 1871. dolazi u Beč i time postaje prva žena koja je u čitavoj Austro-Ugarskoj studirala na ovoj višoj školi. U 3 godine studija slušala je prirodopis, fiziku, kemiju, svjetsku nauku i nauku o domovini, antropologiju, teorijsku i historijsku pedagogiju, metodiku te njemački jezik i književnost. Naknadno je upisala i svjetsku povijest i povijest Austro-Ugarske. Stipendija se brzo potrošila pa se Marija odrekla i hrane i odjeće i obuće samo da bi ostala u Beču, no slučajan dobitak na lutriji je na kratko popravio financijsku situaciju.

Odlazi u Hamburg na učiteljsku skupštinu gdje upoznaje brojne učitelje s kojima ostvaruje trajne kontakte i gdje vidi razliku u napretku između Zapada i Hrvatske.

U Hamburgu je, prema uputama Ivana Filipovića, obavijestila skupštinu o školskim prilikama u Hrvatskoj. Upitana o organizaciji žena, nije mogla ništa odgovoriti, jer takva organizacija u Hrvatskoj još do tada nije postojala. To je Ivanu Filipoviću dalo poticaj da joj kao zadatak poslije povratka u domovinu postavi problem organizacije žena i ženskog odgoja.³

Iako su je profesori u Beču vrijeđali, ona je učila dan i noć i predmete polagala s vrlo dobrim. Na povijesnom predmetu je bila duboko razočarana jer profesor nije htio predavati hrvatsku povijest. U Mariji se skupljao gnjev, želja da se takvim postupcima suprostavi, ali je bila bespomoćna, jer sve što se učilo u hrvatskim školama o povijesti hrvatskog naroda ili iz njegove književnosti, bilo je minimalno, pa i „rodoljublje nije još bilo tako razbuđeno, da bi s njime išla usporedno želja i nastojanje, da se što više obavjestiš o prošlosti svoje zemlje i naroda“.⁴

U Mariji je počeo buditi nacionalni zanos. Za praznike bi išla u Zagreb i obilazila obrazovane ljude da bi učila o hrvatskoj povijesti i književnosti. Vratila se u Beč da bi mogla pokazati da hrvatski narod ima svoju prošlost, sadašnjost i budućnost.

Kako je imala odličan uspjeh Fridrich Dittes joj nudi namještenje u vježbaonici uz Pe-

2 Isto, str. 73.

3 Isto, str. 30-31.

4 Isto, str. 30.

dagogijum uz plaću od 1500 forinti godišnje, ali ona ga odbija jer smatra kako je sada u Hrvatskoj najpotrebnija. Putuje na znanstveno putovanje u Njemačku kako bi upoznala školstvo te se vraća u Hrvatsku radi namještenja.

U Zagrebu postaje „namjesna“ učiteljica na višoj djevojačkoj školi 1875. godine, a ostaje na poziciji do 1892. godine, sa plaćom od 800 forinti godišnje.

U vrijeme službovanja na višoj djevojačkoj školi razvila je i široku aktivnost u učiteljskim redovima, na koje prenosi svoje iskustvo i teoretsko znanje, zalaže se za bolji materijalni položaj učiteljica i učitelja, aktivna je pri organizaciji Saveza hrvatskih učiteljskih društava, na učiteljskim skupštinama i drugim akcijama hrvatskog učiteljstva. Njezine vrline i stručnu pedagošku sposobnost pravilno je ocijenio Hrvatski pedagoško-književni zbor, te ju je na prijedlog Ivana Filipovića godine 1884. primio kao pravog člana ove pedagoško-prosvjetne, kulturne i staleške ustanove hrvatskih učitelja.⁵

Od 1883. godine Marija Jambrišak se sve jasnije i otvorenije zalaže za sadržajnije i više obrazovanje žena, smatrajući to značajnom komponentom afirmacije prava žena u društvenom životu. Usporedo s tim nastojanjima proučava stranu i domaću literaturu u kojoj se taj problem pokreće i razmatra. S posebnim zanimanjem prati razvitak ženskog pokreta u Europi, razvitak ženskog školstva, osobito škola za žensku djecu i omladinu, te literaturu o odgoju i obrazovanju ženske omladine.⁶

U radu „Viša školska naobrazba korisna je ženi u svakoj prilici života“ izdanom 1883. godine ističe koliko je potrebno obrazovanje. Govori i o tome kako je žena slobodna, ali nema prava kao i muškarci koja bi trebala imati, te kako je ženski radni duh sputan. Ženama treba, ističe Marija Jambrišak, već jednom otvoreno reći kako i one smiju govoriti jezikom razuma, kako su i one sposobne za svaki duhovni rad i stvaralaštvo i kako nisu stvorene da ostanu dovijeka na jednom istom stupnju umnog razvitka.⁷ Ona za žene traži slobodu.

Marija je pratila teško ekonomsko stanje u Hrvatskoj, nesigurnost braka i obitelji koji više nisu utočište, raspadanje seoskih kućnih zadruga itd. Posebno joj nije odgovaralo što je 1884. godine ozakonjen celibat za učiteljice.

Usprkos vjeri u istaknuta načela buržoaskog društva; slobodu, jednakost i ravnopravnost, Marija Jambrišak nije krila sumnju u realne mogućnosti njihova ostvarenja. Otuda proizlazi i ova njezina sumnja, kao i uvjerenje kako jedino komunisti ovo značajno pitanje ponovno stavljaju na dnevni red. Marija Jambrišak je, dakle, smatrala kako jedino komunisti u to vrijeme čvrsto i dosljedno stoje na stvarnim pozicijama jednakosti, slobode i ravnopravnosti muškarca i žene. Nema sumnje kako je ovakvo stajalište za ono vrijeme bilo vrlo progresivno i kako jasno govori o slobodoumnosti Marije Jambrišak.⁸

Poučena tolikim znanjem zalaže se i uspijeva 1892. godine otvoriti u Zagrebu žensku srednju školu u kojoj radi kao nastavnica i učiteljica do 1912. godine. Kako je prepoznata njena djelatnost među suradnicima, tako je prepoznata i od strane vlasti. Vlada donosi rješenje kojom Mariju Jambrišak imenuje ravnateljicom viših djevojačkih škola 16. 08. 1905.

5 Isto, str. 36.

6 Isto, str. 38.

7 Isto, str 110.

8 Isto, str. 67.

Godine 1912. u svojoj 65 godini odlazi u mirovinu, ali i dalje sudjeluje u radu ženskih društava i organizacija. Smrću brata Janka obvezala se brinuti za njegovu djecu. U kasnim 70-im godinama Marija je oslijepila na jedno oko, ali je to nije spriječilo da i dalje čita i piše za razne novine. Suradnici, bivše učenice te intelektualci su je slavili te joj čestitali, slali cvijeće i posjećivali je. Dobila je razna priznanja od ženskih udruga, te priznanje Saveza hrvatskih učiteljskih društava; proglašena je prvakinjom hrvatskog učiteljstva.

Umrula je 23. 01. 1937., te je sahranjena na Mirogoju. Ispratilo je mnoštvo bivših učenica, građana te djelatnika grada Zagreba.

MILKA POGAČIĆ

Milka Pogačić rođena je u Zagrebu 10. 02. 1860. kao drugo dijete Juraja i Vjekoslave. Kao dijete nije primala veliku količinu pažnje, a rano je izgubila braću i sestre. Sa 5 godina odlazi u školu sestara milosrdnica te je završava sa odličnim uspjehom. Rano počinje pisati pjesme, a 1875. godine šalje svoju pripovijest uredniku „Prozora“ Josipu Miškatoviću, koji joj, vidjevši njen talent, počinje pomagati i davati knjige. Također, slala je pjesme i Augustu Šenoi koji je hrabri da nastavi školovanje. Od 1877. do 1880. godine pohađa Kraljevsku preparandiju za učiteljice u Zagrebu, te postaje namjesnom učiteljicom u pučkoj školi u Zagrebu. Dobila je djecu s kojom je bilo teško raditi, no ona im se prilagodila jer je znala kako žive u teškim uvjetima, te im je potrebna ljubav i pažnja. O novom pristupu piše u „Narodnim novinama“, a 01. 11. 1890. postaje prava učiteljica.

Vrlo rano, kao mlada učiteljica, zapaža bitne probleme ne samo u školi već i u društvenom životu.⁹ Jednostavno reagira na sve što susreće, a prije svega se interesira za one koji su u društvu zapostavljeni, izrabljivani, obespravljeni, napušteni. Njima želi pomoći barem savjetom, ali to je tek početak njenih namjera. Simpatije za bijednog radnika, za dijete bez djetinjstva i sve obespravljene vode je do akcije. M. Pogačić nije ostajala samo na konstatacijama i dijagnozi, ona je bila i prva u akciji. Želi pomoći siromašnom seljaku – prosvjećivanjem i upućivanjem na racionalnije korištenje dobara. Položaj žene u društvu posebno je zaokuplja pa prati i emancipaciju žena u svijetu. Ruga se društvenim nepravdama i pokazuje njihovu besmislenost i neodrživost.¹⁰

Milka Pogačić je, kao emancipirana žena, javno nastupala u raznim programima. Posjećivala je mjesta gdje je ženu bilo neobično vidjeti samu, kao npr. na čaju u kavani. Diže glas protiv majki koje odlučuju o životima punoljetnih kćeri, ismijava shvaćanje kako je muškarac „glava“ obitelji, a žene su „bezglave“. Inzistira na obrazovanju žena te na njihovoj organizaciji. Protestira zbog nedostatka prava glasa žena, te nejednakih plaća među učiteljima i učiteljicama.

Godine 1900. Milka Pogačić podržava Mariju Jambrišak i Jagodu Truhelku u osnivanju časopisa hrvatskih učiteljica „Domaće ognjište“ tako da postaje suradnica, a od 1901. do 1912. godine i urednica.

9 Ivan DUMBOVIĆ, *Milka Pogačić*, Zagreb, 1979., str. 21.

10 Isto, str. 22.

Kao urednica jasno izražava svoje razmišljanje u tadašnjem hrvatskom društvu: pošto u nas i nema tzv. ženskog pitanja u onoj mjeri i jačini, kako se to razmahalo u vanjskom svijetu, ne može „Domaće ognjište“ biti strogo feministički list, nego mu je prema našim prilikama u prvom redu ta zadaća, da uopće tek budi u našem ženskom svijetu ljubav za knjigu, umni napredak, volju za koristan rad, ta da ga upoznaje s radom ženskog svijeta u naprednijim narodima.¹¹

Godine 1902. časopis „Domaće ognjište“, u izdanju Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, prelazi Udruzi učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije koja se formirala iz Kluba učiteljica. U okviru učiteljske čitaonice osnovan je 1901. godine „Gospojinski klub učiteljske čitaonice“ ili kraće „Klub učiteljica“, zahvaljujući najviše Milki Pogačić koja je izabrana za prvu predsjednicu i koja je predsjedavala prvoj skupštini (27. 12. 1902.).¹²

Kao urednica izvještava čitateljstvo od različitim događajima u svijetu koji se tiču žena. Izvještava o prvoj ženi odvjetnici, pilotu te postolarskoj pomoćnici.

Kao učiteljica u nižim pučkim školama u Zagrebu radi do 31. 08. 1901., a već sutradan postaje učiteljica Zemaljske više djevojačke škole u Zagrebu gdje ostaje do 30. 09. 1909. Prvo priznanje za svoj socijalni rad dobiva 1902. godine za rad u korist društva „Dobrotvor“, gdje postaje počasni član.

U svibnju 1904. osniva „Udrugu učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije“ i postaje predsjednica. Počinje javno izražavati svoj patriotizam i ljubav prema svemu slavenskom. Dobiva stipendiju i putuje po Europi te u „Narodnim novinama“ savjetuje pučanstvo da više uzgaja cvijeće, zdravije živi, te govori o prometnom odgoju. Diže svoj glas protiv celibata učiteljica i shvaćanja iz srednjeg vijeka, neravnopravnosti žena i učiteljica itd.

Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada je 1907. godine imenuje ravnateljicom viših djevojačkih škola.

Godine 1908. unutar *Udruge učiteljica* osniva *Sekciju za našu djecu* koja je među prvima svojim djelima organizirala *Dječji dan* u Zagrebu 06. 06. 1908. kako bi se skupila sredstva za pomoć siromašnoj djeci. Taj dan postaje tradicionalan. Već iduće godine sa prikupljenim sredstvima se otvara *Sklonište za djecu zaposlenih majki* i *Kolijevka za malu radničku djecu*. To su u današnjem smislu bile prve socijalne ustanove, a Milka Pogačić je prema toj definiciji prva hrvatska socijalna radnica. Od sakupljenog novca kupljen je dvorac kod Križevaca nazvan Milkovac po Milki Pogačić, gdje djeca dolaze za praznike. Također, 1908. godine otvara u Zagrebu prvo sklonište za zapuštenu djecu, a 1912. godine *Dječji dom*. Kako bi pomogla ženama sa sela otvara ambulantne tečajeve o kućanstvu.

Milka Pogačić je isticala potrebu suradnje škole i roditeljskog doma. Prva je počela i s praksom održavanja roditeljskih sastanaka.¹³

Do 1910. godine ima oko 140 objavljenih pjesama, 1 samostalnu knjigu i oko 120 prozних radova.

11 Isto, str. 58.

12 Isto, str. 23.

13 Isto, str. 114.

U listopadu 1909. započinje svoju djelatnost kao ravnateljica *Zemaljske više djevojačke škole kućanskog smjera* u Zagrebu, gdje ostaje do 24. 08. 1914. Njeno novo namještenje je upraviteljica kuhinje bolnice *Crvenog križa* koja je smještena u njenu školu sve do 1917. godine, a škola se ukida. Nakon toga preuzima vođenje *Ratnog kumstva* sve do 1921. godine.

Za svoj rad u osnovnoj narodnoj prosvjeti imenovana je 29. 12. 1921. počasnim članom Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. Iste godine, 18. 08., Milka Pogačić bila je umirovljena sa mirovinom pučke učiteljice. Time joj je, naravno, učinjena nepravda, koja postaje još većom kad upravo tom prigodom, povodom umirovljenja, vlada odaje priznanje mnogim prosvjetnim radnicima, ali među njima nema Milke Pogačić.¹⁴ No, to nju nije obeshrabilo da i dalje piše i bude aktivna u društvenom životu.

Za socijalni rad dobila je i službena priznanja – tako 1929. godine, kao tajnica *Materinstva*, dobiva od kralja Aleksandra I Kraljevski orden Svetog Save petog reda, 1930. godine i Orden Svetog Save četvrtog stupnja. Za svoju djelatnost u *Crvenom križu* odlikovana je također 1930. godine.¹⁵

Imala je suvremene životne nazore pa se protivila običaju ljubljena ruku i osobito celibatu učiteljica videći u tome veliku neravnopravnost prema učiteljima i ženama u drugim zanimanjima. Voljela je i sport, a slobodno je vrijeme često provodila na klizanju i sanjkanju. Njena humana borba osigurala joj je mnoge prijatelje od kojih su joj neki ostali bliski do kraja života.¹⁶

Umrla je 11. 04. 1936. u Zagrebu u 77. godini života, a pokopana je na Mirogoju gdje je dobila jedan od najljepših spomenika.

ZAKLJUČAK

Kako dati jednostavan, a efektivan zaključak nakon pročitano? Početi ću od Marije Jambrišak. Uzevši u obzir obrazovanje tadašnjih žena, smatram kako je prvo veliko djelo Marije što se upustila u tako obuhvatan korak kao što je odlazak u Beč na studij. Kao što možemo vidjeti ona nije imala za hranu i odjeću, a ipak je ostala tamo radi znanja. Zanimala se za hrvatsku povijest i prenosila je u drugim državama. Nakon što je završila sa odličnim uspjehom odbila je mjesto i plaću koje je bilo puno bolje nego ono u Hrvatskoj, gdje je čekala dvostruko manja plaća. Sve je to radila u svrhu boljeg obrazovanja hrvatskih djevojaka i žena. Čitava njena djelatnost je prožeta borbom za ravnopravnost spolova i bolju obrazovanost žena. Dokazala je na vlastitom primjeru kako se obrazovanjem može daleko stići, a osobni nedostatak djece nadoknadile su sve učenice i mnogobrojni ljudi koji su je poštivali do zadnjeg dana. Iako slijepa na jedno oko ona je bila neumorna i kao takva primjer tadašnjim, ali i današnjim ženama.

14 Isto, str. 28.

15 Isto, str. 56.

16 Isto, str. 32.

Iako sam više od očekivanog bila oduševljena sa Marijom Jambrišak, Milka Pogačić me osvojila. Čitajući literaturu pronašla sam fotografije dječijih domova za zapuštenu djecu, na kojima se vide tužna dječja lica, dječaci i djevojčice bez roditelja i ikoga svoga, kako su sklonjena sa nemilosrdne ulice, te smještena u topli dom koji odiše jednostavnošću i ljubavlju. To je jedna od najvećih Milkinih zasluga, uz borbu za ravnopravnost spolova i književnu djelatnost.

Zanimljivo je kako su ove žene surađivale te su uz mnoge sličnosti imale i kratko ošišanu kosu u vrijeme kada je kosa na ženi bila nešto što se smatralo dobrim odgojem i ženstvenošću. Zanimljiv mi je podatak kako je Milka odlazila u kavane piti čaj sama, što je tada bilo nešto društveno neprihvatljivo.

LITERATURA

Mihajlo OGRIZOVIĆ, *Marija Jambrišak*, Zagreb, 1979.

Ivan DUMBOVIĆ, *Milka Pogačić*, Zagreb, 1979.

Sanda Žuvela:

THE BEGINNING OF FEMINISM IN CROATIA - MARIJA JAMBRIŠAK AND MILKA POGAČIĆ

Summary

Marija Jambrišak was born on June 9, 1847 in Karlovac. At the age of 16, she finished the school for teachers, and got her first job in Krapina in 1867, where she remained for four years. She was the first woman in all of Austro-Hungary ever to study at the Wien College. She became a substitute teacher in a women's college in Zagreb in 1875, and she remained there until 1892, with a pay-check of 800 florins per year. In her paper "Higher Education Is Useful to a Woman in Every Aspect of Life", published in 1883, she highlighted the necessity of education. In 1892 she opened a high-school for women in Zagreb in which she worked as a teacher until 1912. She was named the principal of women's colleges in 1905. She retired in 1912, at the age of 65, died on January 23, 1937, and was buried in Mirogoj cemetery.

Milka Pogačić was born in Zagreb February 10, 1860 as a second child of Juraj and Vjekoslava. She attended the Royal School for Teachers in Zagreb from 1877 to 1880 and became a substitute teacher in a public school in Zagreb, and became a full-time teacher in 1890. She supported Marija Jambrišak and Jagoda Truhelka in the founding of a magazine for Croatian female teachers named "Domaće Ognjište" and became an associate, and from 1901 to 1912 she was even the editor of the magazine. In 1901 "Teachers' Reading Room Female Club", or shortly, "Female Teacher's Club" was formed within the teacher's reading room, mostly thanks to Milka Pogačić who was elected for the first president and who presided over the first meeting. (December 27, 1902). She became the teacher of State College for Women in Zagreb where she remained until September 30, 1909. She founded the Teachers' Society of Kingdom of Croatia-Slavonia and became its president. She died on April 11, 1936 in Zagreb.